

'Masterclass on Robustness'.

Vragen over de methodiek en de intentionaliteit van het ontwerp.

Deze zomer had de "Concrete Design Masterclass on Robustness" plaats in het Berlage Instituut te Rotterdam. Het gebeuren kaderde in de Internationale Wedstrijdcyclus voor Studenten die verleden jaar in het leven werd geroepen door de cementfederaties van acht Europese landen. Van maandag 23 tot zaterdag 28 augustus 2004 werden de 35 deelnemers - allen genomineerd door nationale jury's - uitgenodigd om het wedstrijdthema verder uit te diepen in het ontwerp en de productie van een driedimensionaal bekistingprototype. De studenten werkten in groepen van gemengde nationaliteiten onder de leiding van 'master' Michael Speaks, bijgestaan door 'tutors' Karl Daubmann en Siebe Bakker.

Met het thema 'Robustness' komen de bijzonderheden van een materiaal en de aandachtspunten van de wedstrijdcurator op een merkwaardige manier samen. Het begrip kan moeiteloos geassocieerd worden met de kwaliteiten die aan het beton worden toegeschreven. Niemand twijfelt aan de maakbaarheid van een stevig, draagkrachtig en duurzaam beton. In de opdrachtnota voor de wedstrijd opende Michael Speaks nochtans een ander spoor. Hij verwees naar de bijzondere taaiheid die het gevolg is van aanpassingsvermogen. Met het oog op bestendigheid zijn de taaiheid, de soepelheid of de flexibiliteit van een toepassing even wezenlijk als de feitelijke stevigheid van het materiaal. Die conceptuele wending liet hem toe om de wedstrijdthematiek in nauw verband te brengen met een belangrijk onderwerp van zijn kritisch-intellectuele arbeid. Wat 'Robustness' betekent voor het ontwerpproduct wordt in het ontwerpproces bewerkstelligd door 'Design Intelligence'.

In het essay dat hij ter inleiding van een reeks interviews met de protagonisten van hedendaagse experimentele ontwerppraktijken publiceerde¹, stelt hij vast dat elke aansporing tot het maken van visionaire of heroïsche architectuur is weggefallen. Nu de ideologie zich niet langer met het gezag van de waarheid kan tooien, is het handelen aangewezen op de gelegenheid om zijn hang naar het nieuwe te realiseren. In deze tijd kunnen praktijken zich niet handhaven als ze de schrandereheid ontberen om de gelegenheid aan te grijpen. Het vermogen om zich aan te passen en te leren uit instabiliteit is een overlevingsvoorwaarde geworden. Speaks ziet in dit vernuft de bron van alle toegevoegde waarde en dus ook van elke vernieuwing. Hij omschrijft die intelligentie als bevrijd van het keurslijf van het specialistisch denken. Ze is erop gericht om kennis samen te stellen met de meest diverse gegevens; uit de brede maar warrige informatiestroom die we nu ter beschikking hebben evenals uit de 'kleine waarheden' die overal te rapen liggen. Hierdoor kan ze zich toeleggen op het formuleren van waarschijnlijke of waarachtige oplossingen voor vraagstukken en problemen die zich in hun actuele toedracht als nieuw aandienen.

Het bijzondere samenspel van denken en handelen dat aan het ontwerp ijvert, is bij uitstek afhankelijk van dit soort intelligentie. De ontwerper opereert niet vanaf een gesloten, vooraf gegeven of geconstrueerde kennisbasis. Het proces zelf induceert kennis en het is die geproduceerde kennis die zijn iteratie zal aanzwengelen en zijn ontwikkeling aandrijven. Scenarioplanning en prototypering kunnen ingezet worden om de ontwikkelingsgang te verbreden. Ze behoren plaats te maken voor het onvermoede. Ze laten toe om te extrapoleren op rivaliserende aannames, om over een complex van kruisende sporen op zoek te gaan naar ongekende mogelijkheden en die ook te beproeven. Het ontwerpproces is een verkenning.

Sinds enige tijd beperken exposities en monografieën die aan de hedendaagse architectuur worden besteed zich niet langer tot het tonen van finale producten. Naast de feitelijke uitkomst van het proces krijgen ook zijn tussentijdse voortbrengselen een plaats in de presentatie. Dit fenomeen is kenmerkend voor het actuele aanzien van een denkbeeld dat de deugdelijkheid van een resultaat onderwerpt aan methodische kwaliteit. De heffe van het proces demonstreert niet alleen een werkwijze, ze is een aanzegging van de intelligentie die hier werkzaam was. 'Design Intelligence' is het waarmerk geworden van elke ambitieuze ontwerppraktijk.

De Masterclass werd bedacht als een situatie waarin materiaalonderzoek onder het bestuur van ontwerpintelligentie zou worden geplaatst. Ze behoorde een kader aan te leveren om empirische kennis op te bouwen en vernieuwing te bewerkstelligen via 'robuuste' ontwerpen. Naast seminars over de eigenschappen en de mogelijkheden van het beton werden interventies als die van Alejandro Zaero Polo en Benard Cache gewijd aan het traceren van ontwerpintelligentie in praktijken die 'scenariolearning' en 'rapid prototyping' methodisch toepassen. De eigenlijke ontwerpopdracht vroeg om de transformatie van een aantal gevonden voorwerpen. Enkele benodigdheden en architecturale onderdelen aangetroffen in de gewezen 'Spaarbank te Rotterdam' van J.J.P. Oud (1942-1954) waar

het Berlage Instituut is gevestigd, werden als primitieve modellen gekozen. Vijf materialen (standaard beton, zelf-kompacterend beton, vezelversterkt beton, cellenbeton en imaginair beton) en evenveel tactiele eigenschappen vormden samen met nog eens 5 contextgegevens het complexe systeem van randvoorwaarden waarbinnen de mogelijke omzettingen van de 'primitieven' zouden worden onderzocht. Materiaal, oppervlaktekwaliteit en context leverden aldus de 3 dimensies van de te doorlopen voorwaardenmatrix. Het grootste deel van de Masterclass werd ingezet op (extra) snelle prototyping binnen het beding van de 125 mogelijke matrixposities. Intussen werd een beperkte keuze aan procesproducten vormelijk getest en geëvalueerd door 3D-printing in gipsmodellen. Na confrontatie en discussie met een groep externe adviseurs zou elke ontwerpgroep een prototype selecteren om het finaal op punt te stellen en uiteindelijk zijn gietvorm door CNC-milling te produceren.

Het gehele gebeuren had de contouren van een conditioneringmachine. Een strakke procedure dwong de deelnemers in een positie waarin ze hun ontwerproutines moesten afleggen. De studenten schikten zich tamelijk gewillig naar het voorschrift van de groepsverdeling, de toewijzing van de 'primitieven' en het bijzonder hoge tempo dat door het vooropstellen van een exhaustieve prototyping werd opgelegd. Het doorlopen van de matrixposities gebeurde echter weinig systematisch en soms routineus. Het imaginaire beton had daarbij een onverwacht succes en diende als alibi voor allerlei oneigenlijke toepassingen. Opmerkelijk was bovendien het feit dat de contextuele voorwaarden die aangegeven waren door 5 schilderijen van Gerhard Richter compleet werden genegeerd of letterlijk werden overgenomen als textuur of tafereel. Weinigen deden een poging om ze als conditie te conceptualiseren. Voor een deel kan dit toegeschreven worden aan het artificiële karakter van de aangevoerde context. Richter's uiteenlopende beelden boden voor studenten in de architectuur of aanverwante disciplines weinig houvast en bleken moeilijk te verbinden met de aangesneden problematiek. Nochtans is die incapaciteit ook te begrijpen als een deficit. De inschikkelijkheid ten aanzien van het protocol van de Masterclass resulteerde feitelijk in een overgave aan het fantasma dat zich in het discursieve complex rond 'open source intelligence' en procesgedreven kennisontwikkeling heeft genesteld: de illusie dat het proces zichzelf bestuurt. Speaks' vertoog over 'Design Intelligence' zet hiervoor zelf de deur open. In bovengenoemd essay beweert hij dat ontwerpintelligentie de hedendaagse tegenhanger is van wat filosofie en kritische theorie voor de twintigste-eeuwse avant-gardes pleegden te zijn. Hoewel de stelling een mooi gebalanceerd periodiseringschema oplevert, brengt ze confusie in de conceptuele categorieën. Zo kan bezwaarlijk volgehouden worden dat het twintigste-eeuwse architectuurbedrijf aan intelligentie ontbrak. De bewering verwacht een gedachteconstructie met het geestesvermogen om haar uit te bouwen. Met de verdringing van dit originele maaksel komen ook zijn afgeleiden te vervagen. In het bijzonder verdwijnt de uitwerking van de intentie hier volledig uit het beeld. De aandacht voor het procesmatige karakter van het ontwerp mag het besef teweeg brengen dat de intentie zich niet helemaal gefixeerd aan de oorsprong van zijn verloop ophoudt. Intentionaliteit ontplooit zich voorbij het voornemen. Maar of ze nu gepositioneerd is door ideologie (de leerstelling waarop filosofie en theorie zijn uitgebouwd) of geïnformeerd door een intelligente montage van bijeengesprokkelde informatie, de intentie blijft de enige mogelijke aanvoerder van het ontwerp.

Dat de notie van het auteurschap in de Masterclass werd afgezwakt of verdrongen, stelt het evenement bloot aan terechte kritiek. Dit hoeft nochtans niet te betekenen dat de greep van de curator op een dergelijk gebeuren moet worden afgezwakt. Evenals bij het ontwerp geldt ook hier dat de verantwoordelijkheid die aan auteurschap is verbonden noodzakelijk is om tot samenhang en inhoudelijke meerwaarde te komen. Het is tenslotte dankzij de doorgedreven systematiek van de wedstrijdcyclus dat vragen over methodiek en intentionaliteit van het ontwerpproces zich zo scherp konden aftekenen. De kritiek die hier is aangevoerd kan trouwens geretourneerd worden aan het adres van de opleidingen. Blijkbaar zijn studenten niet in het minst vertrouwd met oefeningen die de complexiteit van het ontwerpproces ontvouwen door zijn componenten expliciet te formaliseren. De merkwaardigheid dat studenten in vormgevingsopleiding het best scoorden voor de internationale wedstrijd laat bovendien vermoeden dat architectuuropleidingen weinig gelegenheden aangrijpen om ontwerpscenario's uit te bouwen op materiaaleigenschappen. Dergelijke aanwijzingen over de schaarste aan specifieke training in ontwerpmethodiek rechtvaardigen de ambitieⁱⁱ die in deze eerste editie van de 'International Concrete Design Competition for Students' werd gelegd.

Guy Châtel is verbonden aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de UGent en is nationaal coördinator van de wedstrijd.

De resultaten van de wedstrijd en de masterclass worden gepubliceerd in 'the concrete design book on robustness'; het boek wordt samengesteld door Siebe Bakker.

In totaal namen 350 studenten deel aan de wedstrijd. 245 inzendingen werden voorgelegd aan de nationale jury's.

UN981 Tom BROES (KUL) & Kristof DE BONTE (VUB), BX042 Sebastian KREUSCH (ISA St Luc), BA515 Thomas VAN DER VELDE (VUB) & Kenny VERBEECK (VUB) werden door de Belgische jury genomineerd en namen deel aan de Masterclass.

De Belgische jury was als volgt samengesteld: Wim Cuyvers, Maarten Delbeke, Pablo Lhoas, Laurent Ney en Didier Vermeiren.

CC001 Afshin Mehin, Christopher Glaister & Thomas Rosen (Royal College of Art, London) en TC120 Il Hoon Roh (Royal College of Art, London) werden ex aequo bekroond met de internationale prijs. Eervolle vermeldingen gingen naar: SO124 Niels Verkooijen (TU Delft) en DK021 David Kelly (University College Dublin).

Michael Speaks was voorzitter van de internationale jury; Paul Robbrecht was er de Belgische vertegenwoordiger.

Febelcem is de Belgische partner in de organisatie en de financiering van de tweejaarlijkse wedstrijdscyclus.

ⁱ cf. Michael Speaks "Design Intelligence – Part 1" in A+U 387, december 2002.

ⁱⁱ cf. Guy Châtel, "Concrete Design Competition" in A+ 185, december 2003-januari 2004, p.10.